

Tal i Ansgarskyrkan, Västerås, 25 november 2007

Andreas Carlgren, miljöminister (c)

Den som vill söka grund för rädsla, behöver i våra dagar inte söka länge. Så täcks t ex just i dag framsidan på Dagens Nyheter av den jättelika rubriken "Hotet växer grad för grad", och illustreras av en hand som bit för bit vrider upp jordklotets medeltemperatur på klimatsystemets termostat. Inne i tidningen hittar läsaren ett tvåsidesuppslag med den ännu större rubriken "Hotet mot jorden större än du tror". Det är ju ett sätt att påminna oss om att vi kan närma oss slutet för den stora berättelsen om skapelsen.

I första Mosebokens finns den storslagna berättelsen om skapelsens början:

Herren Gud "formade ... människan av jord från marken och blåste in liv genom hennes näsborrar, så att hon blev en levande varelse".

Sedan berättas hur Herren "planterade en trädgård österut, i Eden" där han "lät alla slags träd växa upp ur marken, sådana som var ljuvliga att se på och goda att äta av."

Till sist berättas att "*Herren Gud tog människan och satte henne i Edens trädgård att bruka och vårda den*".

I mytens form skildras

- människans samband med jorden,
- vilken fantastisk gåva skapelsen är
- och vårt ansvar att vårda den.

Människan tilldelades ansvar för Edens trädgård.

När vi ser inte bara global uppvärmning, utan också utarmning av biologisk mångfald – t ex genom brutalt överfiske eller skövad regnskog och ohållbart utnyttjande av naturresurser – t ex hur vi tär på åkermarkens bördighet, i värsta fall förgiftar odlingsbar mark så kan vi inte undgå att ställa frågan: Hur har vi så grovt kunnat missbruka detta mänsklighetens ansvar för Edens trädgård?

Varje tid har sin myt eller sina myter. I vår tid har bibelns historier klingat av som stora värdebärare. Istället präglas vi av den stolta myten om framsteg (också med djupa kulturella rötter). Genom längtan att erövra nya stora marker, ge sig av mot nya horisonter, erövra förmåga vi inte tidigare hade – ny teknologi med fantastisk förmåga.

Den finländske filosofen Georg Henrik von Wright gav som en av sina sista böcker ut essäsamlingen Myten om framsteget. Han skildrade där hur önskan att spränga vår kunskaps och erfarenhets gränser har fört oss till en ny fas i historien. Vi har skapat ett tekno-system – ett helt samhällssystem och ekonomiskt system som drivs av en till synes självgående teknologisk och industriell utveckling och som till sist hotar själva naturens – och därmed människans överlevnad.

Mot slutet av sitt liv tycktes han dominerad av en djup pessimism. Men själv försvarade hans sin hållning gentemot synsätt som "menar att man lugnt kan låta utvecklingen gå vidare i stort sett som förr i förvisning om att mera forskning, ny teknik och marknadskrafternas fria spel ändå till slut ska ställa allt till rätta". Han menade att den sortens optimism "är långt mera ansvarslös och samtidigt handlingsförlamande". En sådan falsk optimism måste bekämpas, men man kan inte frigöra sig från den "utan att först ha upplevt den förtvivlan som ett nyktert betraktande av mänsklighetens situation enligt min mening måste driva oss in i. Kanske kunde man kalla min attityd en provokativ pessimism".

von Wright ställer den oundvikliga frågan "är överlevnad då inte något gott i sig?" Och han tycker sig inte kunna ge ett säkert svar utan skriver: "Det framstår inte som självklart att svaret på den fråga måste vara jakande. "

Georg Henrik von Wright är inte ensam. Vi kan ange ny tideräkning från den tid då mänskligheten genom sina teknologiska och industriella framsteg också har möjligheten till egen utplåning. Den har fört oss in i en tid inte bara av framgång, utan också av existentiell oro – eller ångest.

Två världskrig. Atombomb. Nu klimathot.

En natt är mer betydelsefull än alla andra ångestnätter – i historien, i de berättelser vår kulturkrets upprepat under ett par årtusenden, i vår egen existentiella medvetenhet: Natten då Jesus vändades i Getsemane. När han ropade ut sin förtvivlan – och hoppades på Guds svar, men istället tycktes mötas av Guds tystnad. Kanske en av de gånger han kommer oss närmast.

Nu upplever vi vad vi kunde kalla mänsklighetens Getsemane-natt.

En del av den judiska erfarenheten under det förra seklet kommer närmare detta än det mesta annars, särskilt genom erfarenheten av Förintelsen.

En som upplevde på nära håll är filosofen Hans Jonas. När nazisterna till makten 1933, så emigrerade han till Jerusalem. Han kom tillbaka tolv år senare, då som medlem judisk brigad (inom 8:e brittiska armén till Tyskland). Hans pappa hade avlidit, hans mamma var en av hundratusentals som dog i Auschwitz.

Så blev hans erfarenheter – en del av en generations och en tidsålders erfarenheter – också jordmånen för att ställa grundläggande etiska frågor. Plågan att uppleva Guds tystnad i historien. Auschwitz ägde rum – och Gud ingrep inte.

En annan samtida filosof, Theodor W Adorno, formulerade ett kategoriskt imperativ som sade: Handla alltid så att Auschwitz inte kan upprepas! Det träffar vars och ens hjärta – oemotsägligt.

Men Hans Jonas går längre: Kan inte längre bara lära av det onda i historien. Vi måste kunna föreställa oss de långsiktiga verkningarna av våra handlingar – också de verkningar som saknar historiskt motstycke.

Vad människan idag kan göra – och det hon i förlängningen av sin förmåga kan tvingas vara med om i framtiden – saknar motsvarighet i det förflutna.

Med dagens teknologi har vi beträtt ett etiskt utforskat ingenmansland av kollektiv praxis.

Därmed: Det i historien erfarna onda, måste utvidgas till att gälla det föreställda onda som skulle kunna drabba hela mänskligheten i framtiden.

Så kom det sig i slutet av sitt liv – i åttioårsåldern – kom Hans Jonas ut med "Ansvarets princip – utkast till en etik för den teknologiska civilisationen". När boken kom ut 1979: belönades han med tyska bokhandlarnas fredspris.

Han skriver i boken: "Den moderna tekniken har fört med sig handlingar av en så annorlunda storleksordning, med så annorlunda typer av objekt och så annorlunda slags följder, att den tidigare etikens ramar inte längre kan omfatta dem" Och han säger att den nya teknologin och industriella verkligheten "genom sina krafters ofantlighet påtvingar etiken en ny, aldrig för anad ansvarsdimension".

Så formulerar han en etisk grundsats, som säger: *Handla så att konsekvenserna av dina handlingar är förenliga med fortsatt människovärdigt liv på jorden.*

Då måste vi också acceptera ovissheten när vi försöker bedöma konsekvenserna av våra ingrepp.

Etiska slutsatsen: Det är inte ingreppets skadeverkan som ska bevisas för att man ska avstå från viss teknologi eller åtgärd.

Tvärtom: Man måste visa att ett ingrepp, en handling eller en teknologi är förenlig med fortsatt och ofördärvat människovärdigt liv på jorden, för att vara acceptabel.

Spelar det någon roll om människan lever på jorden eller om hon försvinner?

Ibland föreställningen: Skulle kanske t o m vara bättre för naturen?

Jämför stort uppslaget DN-reportage i augusti i år, under rubriken "Jorden klarar sig bra utan mänskligt liv". Det suggestiva reportaget är grundat på boken "The world without us" av Alan Weisman och slutar med formuleringarna: "Jorden skulle klara sig bra utan oss. En rymdvarelse som kom hit om ett par hundra tusen år skulle inte se mycket som tydde på att ett gäng primater en gång trodde att de var planetens herrar. Ur ett geologiskt perspektiv skulle planeten glömma bort oss nästan skrämmande fort."

Vi kan också fråga oss: Har inte naturen själv en inneboende förmåga till etisk vägledning.

Titta på djurens ändamålsenliga beteende – t ex den underbara modersinstinkt vi kan se hos en djurhona med sina ungar.

Men djur dödar också sina ungar. Det är en påminnelse om att möjligheten till moralisk åtskillnad – mellan rätt och fel, ont och gott, respekt och förakt – inte har sitt ursprung i naturen eller biologin. Den kan inte skilja mellan det man kan och det man bör.

I biologin är det som det är. Där råder moralisk blindhet, skulle man kunna säga. Frihet och ansvar, solidaritet och skydd för den svage, försoning med fiender, omtanke och kärlek för döende – det är alltsammans förhållningssätt som inte hämtas ur biologin utan ur människornas värld.

Hans Jonas påminner om att människan som moraliskt subjekt har sin egen alldeles avgörande betydelse. Han menar att människans uppdrag att bära ansvar kommer ur hennes ursprungliga erfarenhet. Och erfarenheten av ansvar, förutsätter och förstärker förmågan att bära det. Det har ett etiskt värde i sig.

En värld med varelser som kan bära ansvar och göra moralisk åtskillnad, är bättre än en värld utan dem. Människan är jordklotets enda moraliska subjekt. Det ger henne också ansvar att fortsätta sin existens. Människan har visserligen **möjlighet** till kollektiv självutplåning – men **hon har ingen moralisk rätt till den.**

Enligt etikens tradition kan människans ansvar inte utsträckas till det till som inte går att föreställa sig. Ingen kunde hållas ansvarig för i tid och rum avlägsna konsekvenser av en välmenad eller välöverlagt handling.

Men idag kan våra handlingar få oföreställbara följder, som kan träffa helt andra delar av jordklotet eller människor i långt senare släktled. Konsekvenserna för naturen kan också bli av helt andra dimensioner.

Därför behövs en etik som utvidgar från ansvar för nu levande medmänniskor, till ansvar för hela naturen, för människor i andra världsdelar vi aldrig kommer att känna och till människor i kommande generationer, som vi aldrig kommer att komma i kontakt med. Ansvar också för konsekvenser mänskligheten aldrig upplevt och som vi därför knappt kan föreställa oss.

Hans Jonas talar om hur "produktionens sfär" – teknologin och den industriella utvecklingen – blivit grundläggande för vår kultur, och menar att "då måste moralitet tränga in i produktionens sfär, ... och detta måste ske i form av offentlig politik". Och säger: "Förr i tiden hade offentlig politik aldrig att göra med frågor med sådan räckvidd och sådan tidsrymd. ... I själva verket förändrar det mänskliga handlandets förändrade väsen också politikens grundväsen."

Denna utveckling möjliggör ett helt nytt paradig. Det visar sig genom etikens insikt om ansvar. Och genom vår djupt kända kärlek till naturen – och till medmänniskor vi aldrig har träffat, men som vi hör samman med just för att vi är människor.

Vi är kallade att ingripa för att rädda oss undan klimatförstörelsen och miljöförstörelsen katastrofala följder redan av rent rationella skäl. Vetenskapen belägger det, ekonomiska analyser bekräftar det, vi har övertygande argument för att det ligger i vårt egenintresse att ändra kurs.

Men grunden för en bred samling till skydd för miljön klimatet och våra stora ekosystem måste söka också djupare rötter än så. På ett djupare plan måste vi vägledas av etiska och moraliska principer: I en känsla av ansvar för kommande generationer, i social medkänsla med jordens fattiga och sårbara och i övertygelsen om vår uppgift att förvalta och vårda naturen.

Så är tiden inne att formulera en annan etisk vägledning än den som framstegsmyten angett och som fört oss till förstörelsens brant.

För det första har vi ansvar för våra efterkommande – *ansvarets etos*: Bruntlandrapporten Vår gemensamma framtid angav redan för tjugo år sedan att vi behöver en utveckling som "tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov". Kommissionen skrev vidare att "hållbar utveckling innebär gränser eller begränsningar – ... gränser som sätts av dagens teknologi och samhällsorganisation, av naturresurser och av biosfärens förmåga att tåla effekterna av människans olika verksamheter".

För det andra krävs medkänsla med de fattigare och mer sårbara – *solidaritets etos*, som hänger samman med social rättvisa. Som FN:s klimatkonvention bekräftar, är vårt ansvar "gemensamt, men olika". Gemensamt eftersom vi alla drabbas av klimatförstörelsen konsekvenser och vi alla har ansvar. Olika eftersom den rika delen av världen har lagt beslag på den ojämförligt största delen av jordens koldioxidutrymme – och därmed köpt sig ekonomisk standard för klimatförstörelse. Därför: måste rika delen av världen nu ta ledningen i minskningen och gå före, göra mest och betala för konsekvenserna

För det tredje krävs vishet att vårda våra gemensamma tillgångar i naturen – *förvaltarens etos*. Vi har inte bara friheten att använda naturens tillgångar, vi har också skyldigheten att ge arvet vidare till nästa generation. Allt vad vi tar ut ur naturens kretslopp, måste till sist också återföras till naturens kretslopp, vi måste vara lika villiga att ge som att ta. Det innebär att bruka utan att förbruka.

En av Georg Henrik von Wright viktigaste slutsatser är att vi måste "uppnå vår egen självreflekterande förståelse av vår situation". Denna reflektion är nu viktigare än någonsin.

Så, hur kan kyrkorna bidra? Genom att ge rum för denna reflektion och genom att ge klangbotten och resonans i ett samtal om etiken som vägledning för vårt samhällliga handlande.

Århundradet där vi upplevt större ondska än kanske någon gång tidigare – ondska med vetenskaplig precision och industriell kapacitet. Vi är många som kan uppleva smärtan över att Gud tycks förbli tyst inför detta. Och som vill instämma i Psaltarorden som vi förknippar med Jesus ord på korset: "Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig."

Men skapelseberättelsen skildrar hur Gud skapade människan med både frihet och förnuft. Ur det mänskliga förnuftet utvecklas den mänskliga etiken. Ur förnuftet, inte en viss religion eller kultur - etiken är universell.

Friheten möjliggör den största ondska.

Men bara den friheten kan också möjliggöra kärleken. Bara kärlek som kommer ur frihet är verklig kärlek.

Den kärleken är den yttersta grunden för att välja nya vägar att gå.

I livets flod är väl upplevelsen av kärleken det allra största för oss människor.

Den som verkligen vill söka kärlekens källor, måste vandra över stora vidder, ut i väglöst land och ta sig igenom väldiga ödemarker.

En som skildrar det är Dag Hammarskjöld i Vägmärken, där han öppnar dörren till ett dolt rum.

24 augusti 196 skrev han in Vägmärken, det som kom att bli hans sista anteckning:

"Är det nytt land,
i en annan verklighet
än dagens?
Eller har jag levt där,
före dagen?"

Vaknade,
en vanlig morgon med grått ljus
reflekterat från gatan,
vaknade –
från den dunkelblå natten
ovan trädgränsen
med månsken på heden
och kammen i skugga.
Mindes
andra drömmar,
mindes
samma bergsland:
två gånger var jag på kammarna,
jag bodde vid den innersta sjön
och följde älven
mot källorna.
Årstiderna växlat
och ljuset
och vädret
och timmen.

Men det är samma land.
Och jag börjar känna kartan
och väderstrecken.”

Och som jordens enda varelse med verklig förmåga till verklig etisk reflektion och förmåga att av frihet älska också skapelsen – kan vi träda in i Edens trädgård och säga: ”Tack för den trädgård du har gett oss, vi vill bruka den och i kärlek vårda den.”